

УДК 94:[061.2:329.17](477.82)“1930/1940”ЇЇ(092)

НЕВІДОМИЙ КЕРІВНИК ОУН-М ВАСИЛЬ ШТУЛЬ (1921–1943)

Богдан ЗЕК

Волинський краєзнавчий музей,
вул. Шопена 20, 43025, Луцьк, Україна

У статті зосереджено увагу на постаті відомого українського політичного діяча і публіциста Василя Штуля, з'ясовано його участь та роль в українському національно-визвольному русі кінця 1930–х – початку 1940-х років. Автор простежив основні віхи життєвого шляху В. Штуля, охарактеризував історичні обставини й фактори, в яких відбулось формування його особистості, світоглядних засад і політичних поглядів. Висвітлено перебування В. Штуля в Організації Українських Націоналістів, його участь у пошуку політичних компромісів між двома відгалуженнями українського націоналістичного руху. Розглянуто доступні публікації згаданого діяча в періодичних виданнях воєнного часу, що виходили на Волині. Аналізуючи життєпис В. Штуля, автор наводить паралелі із біографією його брата Олега Штуля – голови Проводу ОУН 1965–1977 рр. Стаття, яка підготована на основі джерельних матеріалів, що зберігаються в Галузевому державному архіві Служби безпеки України, окрім історичного портрету одного з чільних діячів ОУН-М, дає змогу відтворити окремі епізоди українського національно-визвольного руху періоду Другої світової війни.

Ключові слова: Василь Штуль, політичний діяч, публіцист, ОУН-М, Волинь, національне підпілля, повстанці, партизани.

Визвольна боротьба українців минулого століття часто привертає до себе увагу, як вітчизняних, так і зарубіжних істориків. Не дивлячись на актуальність цієї тематики, а також значний історіографічний доробок, у ній все ще лишається багато невідомих сторінок. Зокрема, не до кінця вивченими є персоналії учасників визвольного руху і навіть не рядових членів громадсько-політичних організацій чи військових формувань, але й їх керівного складу. У цьому відношенні варто звернути увагу на членів ОУН-М, про діяльність яких відомо набагато менше у порівнянні із представниками інших українських політичних сил, зокрема ОУН-Б. Саме через це на окреме дослідження заслуговує постать політика і публіциста Василя Штуля.

В. Штуль походив зі священничої родини. Його батько – Данило Іванович Штуль був національно-свідомим священником, а мати – Антоніна Василівна Лотоцька – вчителькою¹. У родині був ще один син – Олег Штуль, який також став активним учасником українського національно-визвольного руху, головою Проводу ОУН у 1965–1977 рр.

Церковні приходи отця Д. Штуля часто змінювались, родина переїжджала, причиною чого напевно була проукраїнська позиція священника, що аж ніяк не додавало йому преференцій з боку польської влади. Через це старший син Олег

---

¹ *Реабілітовані історією: Рівненська область* (Рівне: Рівненська друкарня, 2006), кн. 1, 460.

народився 14 (1) липня 1917 р. у с. Лопатичі – нині Олевський район Житомирської області², молодший Василь 1921 р. у с. Жиричі нинішнього Ратнівського району Волинської області. Нажаль, точнішу дату встановити не вдалось.

У 1924 р. родина Штулів переїхала до с. Сновидовичі на Рівненщині³, де проживала до 1936 р., коли прихід батька вкотре змінився⁴. На початку осені духовна консисторія переводить священника Штуля до с. Яблунька (тепер Маневицький район Волинської області), а вже через місяць о. Данила призначають настоятелем парафії у с. Синове (зараз Старовижівський район)⁵. У лютому 1938 р. новим приходом Д. Штуля стало с. Заліси (нині Ратнівський район)⁶.

Можна припустити, що початкову освіту В. Штуль здобув у Сновидовичах, оскільки саме тут родина проживала найтриваліший період часу, тут пройшло дитинство обох братів. Подальшу освіту, як і старший брат, Василь здобував у Кременецькій духовній семінарії⁷. Згодом він опинився в Рівному, де наприкінці травня 1938 р. склав іспити в українській гімназії і відтак отримав свідоцтво зрілості⁸. Старший брат – Олег у 1934 р. закінчив семінарію у Кременці й вступив у Варшавський університет, де студіював історію і українську філологію⁹. У Варшаві продовжив своє навчання і В. Штуль, який вступив до Вищої торгівельної школи¹⁰.

Початок Другої світової війни застав В. Штуля у будинку батька в Залісах, а його брат напередодні відправився до Варшави. Однак, у селі В. Штуль, за свідченнями батька, пробув недовго і в жовтні 1939 р. виїхав до Бреста (Білорусь)¹¹, а звідти до Варшави¹². Згодом він працював вчителем в одному із сіл поблизу Грубешова¹³, або Замостя¹⁴. На той час О. Штуль знаходився у Кракові і обіймав посаду референта культурних справ у тереновій ексекутиві ОУН¹⁵. З огляду на подальший перебіг подій, очевидно, що членом ОУН у цей період став і В. Штуль.

---

² *Париж Олегові Штулеві: Збірник по пошану Олега Штуля-Ждановича* (Париж: Українське слово, 1986), 9.

³ Нині Рокитнівський район.

⁴ Кримінальна справа священника Данила Штуля, 1945 р., Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ), фп № 75854, арк. 9–9 зв.

⁵ *Реабілітовані історією: Рівненська область*, 461–462.

⁶ ГДА СБУ, фп № 75854, арк. 9 зв.

⁷ Михайло Данилюк, *Повстанський записник* (Нью-Йорк: Свобода, 1968), 161.

⁸ “Матура,” *Діло*, 16 червня 1938.

⁹ *Париж Олегові Штулеві*, 9.

¹⁰ ГДА СБУ, фп № 75854, арк. 42.

¹¹ Там само, 10.

¹² Там само, 43.

¹³ ГДА СБУ, фп № 75854, арк. 10.

¹⁴ Там само, 44.

¹⁵ *Париж Олегові Штулеві*, 12.

Поряд із вчительською працею і членством в ОУН, В. Штуль певний час навчався у Берліні. Доказом цього виступає публікація в газеті “Український вісник” за 1/10 червня 1941 р., де зазначалось, що В. Штуль на літній семестр поточного року отримав стипендію у 70 рейхсмарок¹⁶. Із пізніших дописів В. Штуля у газеті “Волинь” ми довідуємось, що певний період часу він перебував і в Холмі. У травні 1941 р. він познайомився із Костянтином Місевичем, у квартирі якого проживали й інші митці, які за словами Штуля творили, латаючи штани, а подаровану тканину на одяг витрачали на полотно для картин¹⁷. У цьому відношенні також заслуговує на увагу стаття “Свят-вечір”, яка була надрукована у газеті “Волинь” 7 січня 1942 р., де В. Штуль поділився своїми емоційними спогадами про перше Різдво в еміграції напередодні війни¹⁸.

Після початку німецько-радянської війни обоє братів повернулись в Україну вже у складі похідних груп ОУН-М. Пізніше, опинившись під слідством, їхній батько стверджував, що Василь (ймовірно разом з Олегом. – *Авт.*) прибув у Заліси в середині липня 1941 р.¹⁹ Про це збереглися свідчення очевидців. Так, професор Іван Денисюк пригадував: “Це було у перші дні відступу Червоної армії. Сини нашого священика прийшли пішки з-за Бугу. О. Штуль був блискучим оратором. Прохав, між іншим, не рубати лісів, що шуміли тоді навколо Заліс, як Біловезька Пуща. Радив, як не лише вижити при німцях, а й будувати незалежну Україну”²⁰.

Незабаром дороги обох братів розійшлися, Олег вирушив у Київ, а Василь залишився працювати у редакції газети “Волинь”, що виходила у Рівному. До речі, за словами о. Д. Штуля, “Волинь” спочатку планували випускати у Ковелі, однак, за рекомендацією, або ж за наказом німців зробили це у Рівному²¹. Власне, за словами редактора “Волині” Уласа Самчука, здібний молодий журналіст В. Штуль почав працювати з перших номерів газети²². Даючи позитивну оцінку Штулю молодшому, У. Самчук також звертав увагу на його театральні рецензії, які дуже вразили мистецькі кола²³. Напевно він мав на увазі одну із статей В. Штуля, які були надруковані у “Волині” 19 жовтня 1941 р., або ж 4 жовтня 1942 р. Зокрема, у своєму відгуку на концерт, який відбувся 14 жовтня 1941 р. у Рівному, В. Штуль зазначив: “Мистецтво кожного народу являється мірилом його культури, а відношення народу до мистецтва свідчить про його культурний рівень”. Автор замітки піддає критиці цей концерт зауважуючи, що не прибув обіцяний німецький хор, а замість оплесків у залі лунав сміх. У цьому він

¹⁶ “Стипендія на літній семестр 1941 р.,” *Український вісник*, 1/10 червня 1941.

¹⁷ Василь Штуль, “Носії давнини,” *Волинь*, 14 червня 1942.

¹⁸ Василь Штуль, “Свят-вечір (еміграційний спомин),” *Волинь*, 7 січня 1942.

¹⁹ ГДА СБУ, фп № 75854, арк. 44.

²⁰ Володимир Денисюк та Іван Денисюк. *Ратнівська земля* (Луцьк: Надстир’я, 2003), 401.

²¹ ГДА СБУ, фп № 75854, арк. 45.

²² Улас Самчук, *На коні білому: спомини і враження, вид. 2-ге* (Вінніпег: Волинь, 1972), 188.

²³ Там само, 228–229.

звинувачує відділ пропаганди Рівненської обласної управи, який організував захід²⁴. Об'єктом іншої рецензії став концерт у Дубнівському театрі 27 вересня 1942 р. На цей раз театральний критик схвально оцінив захід, зауваживши, що це мистецька перевага Дубна над іншими містами Волині²⁵.

В. Штуль приймав участь у громадських заходах. Так, на свято Покрови 1941 р. він був присутнім на відкритті символічної могили полеглим за Україну поблизу с. Микитичі (нині Дубнівський район Рівненської області). На урочисту академію, очевидно, його запросив Протас Тимошук²⁶ – співробітник редакції газети “Волинь”²⁷, уродженець згаданого села. Ймовірно, що саме В. Штуль виступив перед селянами із промовою, в якій закликав до єдності, зацентрувавши на абсурдності братовбивчої війни, яку використовує ворог, і, що України не здобуде ні одна партія, бо це не є справа одної партії, Україна є спільне добро всіх українців²⁸.

Поряд із роботою у редакції “Волині” В. Штуль виконував завдання ОУН-М. Так у звіті поліції і СД від 11 вересня 1942 р. повідомлялось, що на квартирі у студента В. Штуля знаходилась явка, де зупинялись функціонери руху Мельника²⁹. Детальніше про це розповідають свідчення Івана Кутковця від 1 лютого 1944 р. За його даними, штаб мельниківців у Рівному знаходився на вул. Дикій, 5. До штабу входили: В. Штуль – відповідальний за роботу ОУН у західних областях, письменник У. Самчук, Демо-Довгопольський – директор обласного театру, Андрій Мисечко – відповідальний редактор “Волині”, Іван Тиктор – директор обласної друкарні, Неофіт Кибалюк – голова рівненської обласної “Просвіти”, Полбовий – організаційний інструктор окружної “Просвіти”, Арсен Бондарчук – завгосп театру, Микола Корнейчук – референт пропаганди окружної “Просвіти”³⁰. У своїх спогадах У. Самчук також говорить про те, що В. Штуль і Євген Мисечко відповідали за розвідку³¹. Можливо тут мається на увазі не скільки підпільна, а скільки редакційна розвідка.

У зв'язку із тим, що В. Штуль потрапив у поле зору німецьких спецслужб, довго працювати у редакції “Волині” він не міг, бо це загрожувало йому арештом. Тому він, очевидно, не без рішення керівництва ОУН-М, переходить на

²⁴ Василь Штуль, “Показ мистецтва – чи компромітація,” *Волинь*, 19 жовтня 1941.

²⁵ Василь Штуль, “Проба сил,” *Волинь*, 4 жовтня 1942.

²⁶ Петро Пісоцький, *Початки роздору підпільної боротьби на Волині* (Тернопіль: Лілея, 2001), 36.

²⁷ Самчук, *На коні білому*, 212.

²⁸ Пісоцький, *Початки роздору підпільної боротьби*, 37.

²⁹ *Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів* (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Львівський державний університет ім. І. Франка, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 1998), т. 2, 263.

³⁰ Українские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы (Москва: РОССПЭН, 2012), т. 2, 19.

³¹ Улас Самчук *На коні вороному: спомини і враження, вид. 2-ге* (Вінніпег: Волинь, 1990), 154.

нелегальне становище. Як свідчить У. Самчук, В. Штуль і Є. Мисечко пішли в партизани після того, як редакцію “Волині” оточили співробітники німецьких каральних органів³².

У квітні 1943 р., за розповідями батька, В. Штуль відвідав рідну домівку, у розмовах відзначав, що планує продовжити навчання у Берліні³³. Звичайно, В. Штуль не міг розповісти усе батькові, власне як і батько під час слідства міг вводити в оману радянські спецслужби. Молодший із Штулів перейшов у підпілля, швидше за все, на весні 1943 р. Опосередкованим доказом цього може виступати той факт, що його остання стаття у газеті “Волинь” була надрукована у номері за 28 січня 1943 р.³⁴

Одна із перших згадок про перебування В. Штуля в підпіллі відноситься до квітня 1943 р. За спогадами Петра Пісоцького напередодні Великодня, В. Штуль знаходився разом із іншими підпільниками у с. Турковичі (нині Дубенський район Рівненської області)³⁵. Значно більше відомо про нього, під псевдом “Чорнота”, коли він знаходився у мельниківському загоні Миколи Недзведського (“Хрона”), що дислокувався у лісі поблизу с. Антонівці (нині Шумський район Тернопільської області)³⁶. У цей час він разом із командиром “Хроном” зустрічався із Максимом Скорупським (“Макс”) та його товаришем Литвином у справі їхнього вступу до загону³⁷.

Учасник визвольних змагань Михайло Данилюк наступним чином згадував появу В. Штуля у загоні: “До табору “Хрона” область прислала Василя, молодшого брата Олега, який, як повідомив Василь, тепер у штабі Бульби, куди його делегувала ОУН. Василь, тепер під псевдо “Чорнота”, це колишній семінарист із Крем’янця, родом дець з Полісся, бистрий і розумний хлопець. Приїхав помагати в політичній роботі загону”³⁸.

У своїх спогадах М. Скорупський відносив “Чорноту” до керівного складу загону. За його словами В. Штуль брав участь у переговорах із командиром бандерівського табору “Круком” для координації спільних дій³⁹. Переговори продовжувались до середини травня 1943 р. і дали позитивний результат. Між обома сторонами було підписано договір про створення спільного військового штабу⁴⁰. Про помітну роль “Чорноти” у таборі свідчить також факт його участі

³² Улас Самчук *На коні вороному: спомини і враження*, 330.

³³ ГДА СБУ, ф. № 75854, арк. 45.

³⁴ Василь Штуль, “Як НКВД творило безплатну робочу силу,” *Волинь*, 28 січня 1943.

³⁵ Пісоцький, *Початки роздору підпільної боротьби*, 84–85.

³⁶ Василь Верига, *Втрати ОУН в часі Другої світової війни, 2-ге вип. вид.* (Торонто: Новий шлях, 1991), 171.

³⁷ Максим Скорупський, *У наступах і відступах* (Чикаго: Українсько-американська видавнича спілка, 1961), 70.

³⁸ Данилюк, *Повстанський записник*, 161.

³⁹ Скорупський, *У наступах і відступах*, 78–79.

⁴⁰ Там само, 82–83.

у переговорах із групою українських повстанців, яка прибула до табору “Хрона” із Чернігівщини у першій половині червня 1943 р.⁴¹. В. Штуль, за словами старшого брата, виконував у таборі функції “пропагандивно-політичного уповноваженого ОУН”⁴².

Цікавий опис обох братів Штулів у партизанці залишив вже згаданий М. Скорупський. За його словами вони не були подібні ні виглядом, ні характером. Так, Василь був брүнєтом з карими очима, кремезнішим, живої вдачі та імпульсивнішим, а Олег мав русяве волосся, сірі глибокі очі, зрівноважену, лагідно-вдумливу вдачу і худорляве обличчя. Одному й другому було притаманне почуття гумору⁴³.

Зі слів очевидців можна зрозуміти, що “Чорнота” входив до складу групи, яка 7 травня 1943 р. обстріляла автомобіль митрополита Волинського і Житомирського Олексія (Громадського) на відтинку дороги Смига – Судобичі (нині Дубенський район Рівненської області). Як стверджував М. Данилюк, після загибелі митрополита Олексія (Громадського) особливого погано себе почував “Чорнота”, бо був колишнім семінаристом. Він же ж першим ознайомився із документами владики, оскільки трохи знав німецьку мову⁴⁴. Аналогічні свідчення подає також М. Скорупський⁴⁵.

У другій половині травня 1943 р. В. Штуль був включений у загін із 150 осіб, який був направлений на Дубенщину для підтримки діяльності місцевих боївків ОУН-М. У цьому поході “Чорнота” був політвиховником табору⁴⁶. Такі ж функції він виконував і під час посилення пробандерівської пропаганди з боку табору “Крука”, керуючись інструкціями переданими йому кур’єром зі Львова⁴⁷.

6 липня 1943 р. табір “Хрона” був оточений відділами ОУН-Б і всі старшини, зокрема, й “Чорнота”, були арештовані. Деякі дали згоду вступити до лав УПА. “Чорнота” і “Журба” увійшли до штабу і займались підготовкою статей у виданнях ОУН-Б⁴⁸, зокрема, у с. Антонівці вони працювали над виданням газети “Повстанець”⁴⁹.

Проте внутрішня конфронтація у середовищі ОУН призвела до загибелі В. Штуля. За даними Василя Вериги, він був розстріляний СБ ОУН-Б у вересні 1943 р.⁵⁰. Про це говорить у своїх спогадах і М. Данилюк, однак місцем гибелі “Чорноти” називає Полісся⁵¹. Детальніші обставини гибелі і місце його поховання залишаються невідомими.

⁴¹ Данилюк, *Повстанський записник*, 225.

⁴² Олег Шуляк, *В ім’я правди* (Роттердам: Б. в., 1947), 21.

⁴³ *Париж Олега Штулеві*, 146.

⁴⁴ Данилюк, *Повстанський записник*, 175.

⁴⁵ Скорупський, *У наступах і відступах*, 86–87.

⁴⁶ Там само, 96.

⁴⁷ Там само, 103.

⁴⁸ Скорупський, *У наступах і відступах*, 125–126.

⁴⁹ Там само, 145.

⁵⁰ Верига, *Втрати ОУН*, 171.

⁵¹ Данилюк, *Повстанський записник*, 277.

Суспільно-політичні погляди В. Штуля можна дослідити на основі серії його публікацій у газеті “Волинь”. Одна з перших його статей під назвою “Два союзники”, з’явилась у газеті 14 вересня 1941 р. У ній автор піддав критиці англо-радянський союз. Він зазначав, що в Англії показують фільми про СРСР і організовують виставки, щоб краще пізнати свого союзника, натомість ніхто не пише про те, як більшовики руйнували храми і знищували бранців у в’язницях Львова, Луцька, інших містах Волині та Галичини у червні 1941 р. Відповідно до нацистських ідеологічних канонів наприкінці статті зустрічаємо наступні рядки: “Сьогодні все жидівство світу об’єдналось. Совети, Англія, СДА – три держави, які сміло можемо вважати за батьківщину світового жидівства. Вони єднаються проти цілої Європи, але не зможуть зломити незломної волі всіх народів Європи будувати нове життя й звільнитись від жидо-комуністично-демократичної дійсності. Ми на розвал комунізму дивимось з найвищим задоволенням, бо знаємо його панування. Наш нарід на протязі довгих років чекав цієї хвилини, щоб ввійти в Європу й раз на завжди вирватись з советсько-азійського життя. Ця хвилина вже близька, помимо спротиву світового жидівства. На акцію помочі англійського демократизму дивимось очима нового світу, що повалив демократизм та доказав його нежиттєздатність”⁵². Майже дослівні цитати такого змісту можна зустріти й в інших періодичних виданнях того часу⁵³. Цілком ймовірно, що авторство цих слів могло й не належати В. Штулю. Тут не варто виключати й того, що ці фрагменти у тексті публікації могли з’явитись завдяки старанням німецької цензури. Про такі втручання свідчать спогади редактора луцької газети “Український голос” Анатолія Дублянського⁵⁴ і самого У. Самчука⁵⁵, хоча вони стосуються дещо пізнішого часу.

Публікації на політичну тематику В. Штуля зустрічаємо і в інших номерах “Волині”. Зокрема, у своїй статті “Демократія чи націоналізм” автор зазначає, що сучасна війна це війна двох світоглядів – націоналізму і демократії. Націоналістична Європа – Німеччина, Італія, Японія бореться проти Англії, СРСР і США – оборонців старого, як каже Штуль – обрізаного демократичного ладу⁵⁶. Для аналізу світоглядних уявлень В. Штуля потрібно ознайомитись з його розумінням понять “нація” і “націоналізм”. У цьому відношенні варто звернути увагу на його статтю у газеті “Волинь” від 9 листопада 1941 р. під назвою “Наша сила”. У ній В. Штуль дає наступне визначення нації: “Нація – духовно-кровна спільнота, пов’язана зі собою вузлами традиції (спільної історичної долі), мови, релігії, звичаїв і обичаїв, спільного походження, зв’язана спільною територією

⁵² Василь Штуль, “Два союзники”, *Волинь*, 14 вересня 1941.

⁵³ “Світове жидівство, як ініціююча сила”, *Голос Волині*, 24 грудня 1941.

⁵⁴ “Роде наш красний...”. *Волинь у долях края і людських документах* (Луцьк: Вежа, 1996), т. 1, 430.

⁵⁵ Самчук, *На коні вороному*, 185.

⁵⁶ Василь Штуль, “Демократія чи націоналізм,” *Волинь*, 2 листопада 1941.

та оживлена одною волею створити своє власне спільне майбутнє. Але нація не тільки спільнота живих людей, – це всі члени народу, які жили колись, живуть тепер і які будуть жити”. Автор підкреслює необхідність шанування власних історичних діячів і національних героїв, до яких він зараховував князів Святослава Завойовника, Володимира Великого, гетьмана Богдана Хмельницького, полковника Івана Богуна, гетьмана Івана Мазепу, політиків Миколу Міхновського, Симона Петлюру, Євгена Коновальця і Андрія Мельника. Важливість зв’язку з минулим він пояснює наступним чином: “І знищити у нас любов до них – значить знищити один вузол, що сполучає нас у націю – це значить захитати основи нашої нації, розложити її та ослабити”⁵⁷.

У процесі становлення майбутньої держави, на думку В. Штуля, значну роль мали відіграти культура і церква. У цьому відношенні він виступав за відродження української мови, яка зазнавала утисків з боку і польської, і радянської влади. У своїй статті “Чистота мови” він стверджував: “Мова, її чистота, її культурність будуть виявником нашої культури, наших духовних вартостей. Мусимо собі здати справу з того, що нашу мову під сучасну пору вивчають чужинці. Можемо собі уявити, як вони будуть на нас дивитись, коли будуть чути не мову, а якусь мішанину кількох мов. Врешті, чи ж будуть вони нашу мову шанувати, коли ми її самі не шануємо?”. Акцентуючи на проблемах функціонування української мови, автор зазначав: “Сьогодні, коли нас вже не переслідують за вживання рідної мови, поповнює великий національний гріх той, хто вживає чужої мови. В теперішній час з гордістю мусимо підносити перед чужинцями все, що рідне. Маємо одинокую нагоду довести москалям і полякам, що ми одначе любимо ту “мужицько-хлопську” мову. І вони також мусять сьогодні її розуміти й шанувати”⁵⁸.

В. Штуль не залишив поза увагою і проблеми українського шкільництва. У статті “Про роботу школи” він звертав увагу на колонізацію і русифікацію освітніх закладів. Одночасно він вказував, що викладання українською мовою у радянській школі було тісно пов’язане з ідеологізацією молоді, нав’язуванням атеїстичних поглядів, культу Сталіна, запровадження комуністичних догм у масову свідомість. Тому, на його думку, нова школа мала перевиховувати учнів за новими програмами і це мали робити вчителі-українці. Свої погляди він аргументував тим, що окремі польські педагоги продовжували вчити дітей своєю мовою. Разом із тим, В. Штуль був не проти того, щоб поляки, росіяни чи євреї викладали окремі фахові предмети⁵⁹.

Не оминув у своїй публіцистиці В. Штуль і питань релігії та церкви. У публікації “Годі мовчати” автор закликав використовувати кожную нагоду для відбудови національного життя, покладаючи при цьому особливу місію на

⁵⁷ Василь Штуль, “Наша сила,” *Волинь*, 9 листопада 1941.

⁵⁸ Василь Штуль, “Чистота мови,” *Волинь*, 28 вересня 1941.

⁵⁹ Василь Штуль, “Про роботу школи,” *Волинь*, 30 жовтня 1941.

духовенство. На його на думку, служителі церкви мали скріплювати не лише духовність мас, але й займатись громадськими справами. За його словами: “Священик, учитель – це два рушії всієї позитивної роботи на селі”. Однак, як стверджував автор, деякі священики не хочуть шанувати українських героїв і національних свят, чого хоче громада. У цьому відношенні В. Штуль критикував промосковський клір, наводив конкретні прізвища і населені пункти, вважав, що конфліктні ситуації повинні врегульовувати новостворені церковні ради.

Приділяючи значну увагу відродженню національно-культурних традицій, В. Штуль наводив приклад роботи “Просвіти”. У статті від 14 грудня 1941 р. він підкреслював особливу роль товариства у культурно-освітніх процесах, прирівнював значення діяльності “Просвіт” до впливу на суспільство православних братств⁶⁰. Важливим, на думку В. Штуля, стало відкриття школи гри на бандурі у Кременці, оскільки “бандура – це найдорожчий залишок нашої давнини, знов дасть нам змогу пірнути в думи”. Наприкінці допису автор також закликав молодь їхати навчатись до Кременця⁶¹.

У статті “Співець сучасності” В. Штуль відзначав особливе суспільне звучання творчості Лесі Українки у цей складний період життя української громади. “Такі велетні нашої літератури, – зазначає автор, – створили нове наше духовне обличчя, яке в сучасну добу кристалізується на тлі нових напрямків загального європейського думання”⁶².

Як публіцист, В. Штуль також звертав увагу на інші історичні постаті та події. Так, у статті “Герої Базару”, він говорить про жертвність українців у боротьбі за свою свободу. На його думку, героїзм вояків УНР затьмарює подвиг спартанців під Фермопілами і оборону іспанськими республіканцями Алькасару, оскільки, вони боролись і чекали на допомогу основних військ, а учасники Зимового походу могли сподіватись лише на власні сили⁶³.

Стереотипи у ставленні Західної України до Східної ламала публікація В. Штуля під назвою “Там твориться нове життя”. На його думку, відбудова знищених більшовиками шахт і промислових підприємств відбувалася завдяки великій праці східних українців. Автор висловлював переконання, що творча енергія наддніпрянців сприятиме відродженню і поширенню української культури, разом з тим, констатував значу потребу в мистецьких кадрах для культурних установ на сході України. Особливу місію цього регіону у майбутньому України Штуль визначав наступними словами: “Наші очі цілком природно мусять звернутися на схід нашої Батьківщини, бо там твориться нове життя, яке й нас вирве з нашої апатії. Мусимо признати, що звідти мабуть прийде до нас нова ініціатива”⁶⁴. У статті “Україна в цифрах” В. Штуль відзначив й великий

⁶⁰ Василь Штуль, “Товариство “Просвіта,” *Волинь*, 14 грудня 1941.

⁶¹ Василь Штуль, “Носії давнини,” *Волинь*, 14 червня 1942.

⁶² Василь Штуль, “Співець сучасності,” *Волинь*, 26 лютого 1942.

⁶³ Василь Штуль, “Герої Базару,” *Волинь*, 20 листопада 1941.

⁶⁴ Василь Штуль, “Там твориться нове життя...,” *Волинь*, 11 грудня 1941.

економічний потенціал Східної України. Характеризуючи територію, чисельність населення, природні ресурси України, він стверджував, що саме за рахунок України Москва зміцнила власне господарство⁶⁵.

Виховання високих моральних якостей української молоді, на думку В. Штуля, повинно було здійснюватись у нерозривному зв'язку з фізичним вишколом. У статті “За розуміння фізичного виховання” він звертав увагу на те, що війна несе переживання і розруху, тому, щоб вберегти свій психічний стан, автор рекомендував молоді займатись спортом. На його думку прищеплення молоді “відчуття потреби і конечності фізичного виховання, ґрунтованого на належній здоровій площині – це сьогодні одне з завдань, що не терпить зволочки”⁶⁶. В іншій статті “Змагання – виховний чинник” В. Штуль доводив, що українці можуть бути хорошими спортсменами і досягти таких висот, як американці чи німці. Автор підкреслював значення психологічного чинника у спортивних змаганнях, закликав молодь боротись до кінця і не лише у спорті⁶⁷.

У роки нацистської окупації родина Штулів проживала у с. Заліси⁶⁸. Виконуючи завдання редакції, або ж щоб провідати батьків, Василь із Рівного через усю Волинь добирався потягом до Ковеля. Нотатки з цих подорожей зустрічаються у його публікаціях. Скажімо у статті “Вражіння з Ковельщини” він констатує, що в місті зникли пам'ятники радянських керівників і перейменовано вулиці, названі на честь Сталіна, Леніна. Ковель він називав одним із найгарніших міст Волині й у цьому вбачав заслугу міської управи і посадника. Поряд із цим культурно-освітня робота на Ковельщині, як стверджував автор, була організована погано, зокрема, не відновлено діяльність “Просвіти”. В. Штуля також дивувало те, що деякі ковельські урядовці вживали російську мову. Під час цієї подорожі, до залізничного вагону в Рожищах сіли євреї, на жовтих знаках на одязі яких виднілись печатки з тризубом. У зв'язку з цим автор називає їх “українськими жидами”. На його думку, задум ставити українські національні символи на єврейських відзнаках належить, якщо не шкідникові, то кретинові⁶⁹.

Огляд публіцистичної спадщини В. Штуля дозволяє стверджувати, про домінування національно-державницьких поглядів у його баченні майбутнього України. Дискусійним і водночас заполітизованим залишається питання ідеології ОУН, зокрема, відношення її членів до представників інших народів, передусім євреїв, поляків, росіян. З опрацьованих джерел складно зробити однозначний висновок щодо ставлення В. Штуля до основних партійних постулатів ОУН-М. Однак, проаналізовані публікації не дають ґрунтовних підстав для звинувачень В. Штуля в антисемітизмі чи шовінізмі.

⁶⁵ Василь Штуль, “Україна в цифрах,” *Волинь*, 7 січня 1942.

⁶⁶ Василь Штуль, “За розуміння фізичного виховання,” *Волинь*, 12 жовтня 1941.

⁶⁷ Василь Штуль, “Змагання – виховний чинник,” *Волинь*, 23 жовтня 1941.

⁶⁸ Нині Ратнівський район Волинської області.

⁶⁹ Василь Штуль, “Вражіння з Ковельщини,” *Волинь*, 13 листопада 1941.

Скупі біографічні дані не дозволяють всебічно вивчити діяльність В. Штуля. Зокрема, майже невідомим лишається період його життя у другій половині 1930-х років. На жаль, протистояння між ОУН-М і ОУН-Б мало трагічний характер, прикладом чого є доля В. Штуля та інших діячів визвольної боротьби. Міжусобиці в середовищі українського визвольного руху, були вигідні його противникам і часто ставали інструментом боротьби з його учасниками.

UNKNOWN LIDER OUN-M VASYL SHTUL (1921–1943)

Bohdan ZEK

The Volynian regional museum,
20, Shopena str., 43025, Lutsk, Ukraine

The article is devoted to the person of Vasyl Shtul (1921–1943) in the Ukrainian liberation movement. Unfortunately, his biography was not previously studied by historians. The person of V. Shtul also attracted attention to the fact that he belonged to the OUN-M. The activities of this organization and its executives have not been adequately addressed. This was the main reason for the preparation of the article.

V. Shtul was born in the family of a nationally conscious Ukrainian priest. By that time he had a good education. V. Shtul graduated from the Ukrainian gymnasium in Rivne. On the eve of the Second World War, he became a student at the Higher Commerce School in Warsaw. At that time, his elder brother Oleg Shtul studied in the city. He also belonged to the OUN-M. After the death of Andrew Melnyk, he headed the organization during 1964–1977.

After World War II V. Shtul remained in the German-occupied territory of Poland. There is evidence that he was a teacher on the territory of the Kholmshchyna. About this period in his life the information is a bit unfortunately.

With the beginning of the German-Soviet war Vasyl and his brother Oleg return to Ukraine. Vasyl, along with the tasks of the OUN-M, worked as a journalist in the Volyn newspaper, which was published in Rivne.

To understand V. Shtul worldview as a man and a politician, the author analyzed his publications. By their theme, they are diverse. He was a supporter of nationalism, criticized democracy. In the war V. Shtul called on support for Germany and take an example from her. He also rightly pointed out that the previous Polish and Soviet authorities deprived Ukrainians of many rights.

V. Shtul drew attention to Eastern Ukrainian. According to him, there were also many Ukrainian patriots on the Left Bank, so criticizing the East of Ukraine should not be. Moreover, it is worth taking an example and building a future state with a joint effort.

There are many statements in the articles on the political themes that correspond to Nazi ideology. He has a negative attitude towards the opponents of Germany, because they have proclaimed an alliance with communist Russia. Shtul does not call for murder, but only wants the Ukrainian nation to take a worthy place next to other peoples.

In his articles, V. Shtul paid much attention to culture. He advocated the revival of the Ukrainian language, which for many years was banned by various occupiers. His attention was not passed to theatrical art and sports. According to him, the state could not exist without national heroes, its own history and culture.

V. Shtul drew attention to economic relations, the social sphere and the church. According to him, the priests also had to deal with public affairs. This was especially needed in villages where there were

few educated people. In general, almost every article of V. Stylus is an appeal to Ukrainians to use every opportunity to build a future state.

V. Shtul worked in the newspaper “Volyn” until the spring of 1943. Due to the connection with the OUN-M, he was threatened with arrest. That is why V. Shtul goes into an illegal position and goes to the guerrillas. He is in the squad of Mykola Nedzdevsky on the pseudo “Khrin”. Guerrillas resist the German army. V. Shtul was a political instructor in the unit and had a pseudo “Chornota”. After the conflict with the OUN-B, V. Shtul joins the UPA. After that, he was engaged in publishing political literature for Ukrainian insurgents. V. Shtul died at the end of 1943 in unclear circumstances. According to one version, he was killed because of an internal conflict in the OUN entourage.

In general, the figure of V. Shtul needs further research. Particular attention should be paid to his role in the OUN-M. The political outlook of V. Shtul was right. However, one can not say clearly that he was an ultra-right radical or moderate nationalist. The Shtul's conviction was a reflection of the Ukrainian political thought of that time. The biography of V. Shtul is part of the struggle for the Ukrainian state.

Key words: Vasyl Shtul, student, publicist, OUN-M, Volyn, underground, partisans.

REFERENCES

- Danylyuk, Mykhayilo. *Povstankyi zapysnyk*. New York: Svoboda, 1968. (in Ukrainian).
- Denysyuk, Volodymyr, and Ivan Denysyuk. *Ratnivska zemlia*. Lutsk: Nadstyrna, 2003. (in Ukrainian).
- Kryminalna sprava sviashchenyka Danyla Shtulia. 1945. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy. Fp. ¹ 75854. (in Ukrainian and Russian).
- “Matura.” *Dilo*. 16 chervnia 1938. (in Ukrainian).
- Paryzh Olehovi Shtulevi: Zbirnyk na poshanu Oleha Shtulya-Zhdanovycha*. Paryzh: Ukrayinske slovo, 1986. (in Ukrainian).
- Pisotskyi, Petro. *Pochatky rozdoruz pidpilnoi borotby na Volyni*. Ternopil: Lileya, 2001. (in Ukrainian).
- Reabilitovani istorieiu: Rivnenska oblast*. Rivne: Rivnenska drukarnia, 2006, kn 1. (in Ukrainian).
- “Rode nash krasnyi”. *Volyn u doliah kraian i liudskykh dokumentah*. Lutsk: Vezha, 1996, kn 1. (in Ukrainian).
- Samchuk, Ulas. *Na koni bilomu: spomyny i vrazhennia, vydannia druhe*. Winnipeg: Volyn, 1972. (in Ukrainian).
- Samchuk, Ulas. *Na koni voronomu: spomyny i vrazhennia, vydannia druhe*. Winnipeg: Volyn, 1990. (in Ukrainian).
- Shtul, Vasyl. “Chystota movy.” *Volyn*. 28 veresnia 1941. (in Ukrainian).
- Shtul, Vasyl. “Democratia chy nationalizm.” *Volyn*. 2 lystopada 1941. (in Ukrainian).
- Shtul, Vasyl. “Dva soiuznyky.” *Volyn*. 14 veresnia 1941. (in Ukrainian).
- Shtul, Vasyl. “Heroini Bazaru.” *Volyn*. 20 lystopada 1941. (in Ukrainian).
- Shtul, Vasyl. “Iak NKVD tvorylo bezplatnu robochu sylu.” *Volyn*. 28 sichnia 1943. (in Ukrainian).
- Shtul, Vasyl. “Nasha sylu.” *Volyn*. 9 lystopada 1941. (in Ukrainian).
- Shtul, Vasyl. “Nosii davnyny.” *Volyn*. 14 chervnia 1942. (in Ukrainian).
- Shtul, Vasyl. “Pokaz mystechtva – chy kompromitachia.” *Volyn*. 19 zhovtnia 1941. (in Ukrainian).
- Shtul, Vasyl. “Proba sylu.” *Volyn*. 4 zhovtnia 1942. (in Ukrainian).
- Shtul, Vasyl. “Pro robotu shkoly.” *Volyn*. 30 zhovtnia 1941. (in Ukrainian).
- Shtul, Vasyl. “Spivech suchasnosti.” *Volyn*. 26 lutoho 1942. (in Ukrainian).

- Shtul, Vasyl. "Sviat-vechir" (emihratsiynyi spomyn). *Volyn*. 7 sichnia 1942. (in Ukrainian).
- Shtul, Vasyl. "Tovarystvo "Prosvita." *Volyn*. 14 hrudnia 1941. (in Ukrainian).
- Shtul, Vasyl. "Tam tvorytsia nove zhyttia." *Volyn*. 11 hrudnia 1941. (in Ukrainian).
- Shtul, Vasyl. "Ukraina v tsyfrakh." *Volyn*. 7 sichnia 1942. (in Ukrainian).
- Shtul, Vasyl. "Vrazhinnia z Kovelshchyny." *Volyn*. 13 lystopada 1941. (in Ukrainian).
- Shtul, Vasyl. "Za rozuminnia fizychnoho vyhovannia." *Volyn*. 12 zhovtnia 1941. (in Ukrainian).
- Shtul, Vasyl. "Zmahannia – vykhovnyi chynnyk." *Volyn*. 23 zhovtnia 1941. (in Ukrainian).
- Shuliak, Oleh. *Vimia pravdy*. Rotterdam: B. v., 1947. (in Ukrainian).
- Skorupskiy, Maksym. *U nastupakh i vidstupakh*. Chicago: Ukrainsko-amerykanska vydavnycha spilka, 1961. (in Ukrainian).
- "Stypendia na litniy semester 1941 roku." *Ukrayinskyi Visnyk*. 1/10 chervnia 1941. (in Ukrainian).
- "Svitove zhydivstvo, yak initsiiuucha sya." *Holos Volyni*. 24 hrudnia 1941. (in Ukrainian).
- Ukraina v Druhii svitovii viini u dokumentakh. Zbirnyk nimetskykh arkhivnykh materialiv*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, Lvivskiy derzhavnyi universytet im. I. Franka, Instytut ukrainskoi arkheohrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy, 1998, t. 2. (in Ukrainian).
- Ukrainskiye natsionalisticheskiye organizatsii v gody Vtoroy mirovoy voyny. Dokumenty*. Moskva: ROSSPEN, 2012, t. 2. (in Russian).
- Veryha, Vasyl. *Vtraty OUN v chasi Druhoi svitovoi viiny, 2-he vyp. vyd.* Toronto: Novyi shliakh, 1991. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії: 15 вересня 2017 р.

Прийнята до друку: 19 грудня 2017 р.